

હડપ્પીય સંસ્કૃતિની અર્થવ્યવસ્થા.

ડો.ગીતા ડી.મારુ
અધ્યાપક સહાયક,
એમ.બી.કોમર્સ & જી.એમ.એન.લાલજી
આર્ટ્સ કોલેજ, દહેગામ

પ્રકરણમાં રજૂઆત

1. પ્રસ્તાવના
2. હડપ્પીય સંસ્કૃતિની ખેતી.
3. હડપ્પીય સંસ્કૃતિમાં પશુપાલન.
4. હડપ્પીય સંસ્કૃતિમાં ઉદ્યોગ-ધંધા અને વ્યવસાયો.

પ્રસ્તાવના

- હડપ્પા સંસ્કૃતિનું આર્થિક જીવન ખેતી, પશુપાલન, વિભિન્ન પ્રકારના ઉદ્યોગ-ધંધા તથા વેપાર વાણિજ્ય પર આધારિત હતું.
- કોઈપણ સંસ્કૃતિના વિકાસનો આધાર તેનું અર્થતંત્ર હોય છે. આમ, હડપ્પા સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાનું મજબૂત અને સમૃદ્ધ અર્થતંત્ર જ તેના વિકાસને આભારી હતું.
- હડપ્પા સભ્યતાનો વેપાર માત્ર ભારત જ નહીં પરંતુ એશિયા-માયનરના દેશો અને યુરોપના અન્ય ભાગો સુધી ફેલાયેલા હતા.
- ભારતના પ્રાચીનયુગની સમૃદ્ધિની શરૂઆત જ આ સંસ્કૃતિથી થાય છે અને આ સમૃદ્ધિ તેના મજબૂત અને વિકસિત અર્થતંત્રને આભારી છે.

હડપ્પીય સંસ્કૃતિની આર્થિક સ્થિતિ.

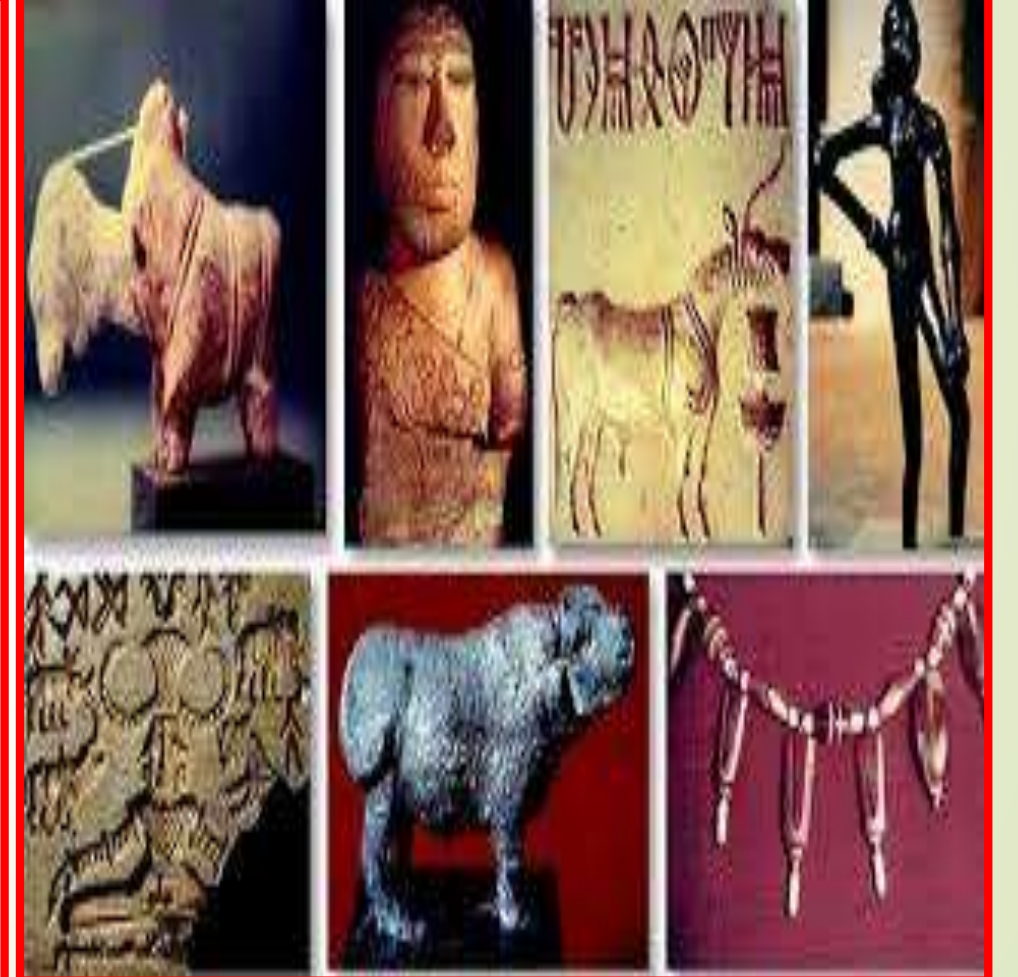
- હડપ્પીય સંસ્કૃતિમાં ખેતી.
- હડપ્પા સંસ્કૃતિનો પ્રદેશ વધારે ફળદ્રુપ હતો. ખેતર ખેડવા હળ અને દાતરડાના પુરાવા મળી આવ્યા છે.
- સિંચાઈ માટે નહેર અને કૂવાઓ અને અમુક જગ્યાએ નહેરોનો ઉપયોગ થતો હોવાના અવશેષો પણ મળ્યો છે, જેના દ્વારા સિંચાઈ થતી હશે.
- હડપ્પા વાસીઓ વિવિધ પ્રકારના અનાજ, ફાળો અને શાકભાજીઓ ઉગાડતા હતા.
- ડાંગરની ખેતીના અવશેષો નહિવત છે. માત્ર લોથલ અને રંગપુર માંથી જ ડાંગરના અવશેષો પ્રાપ્ત થયા છે.

હડપ્પીય સંસ્કૃતિમાં પશુપાલન.

- આ સમયે મુખ્ય પશુઓમાં શુઅર, ઘેટાં, બકરા, ગાય, બળદ, ભેંસ, ગધેડા, હાથી તેમજ ઊંટ જેવા પશુઓનો સમાવેશ થતો હતો. આ પશુ પાલતુ હતા. તેમના દ્વારા દૂધ, ઉંન, માંસ તથા વજન કે ગાડી ખેંચવાની જરૂરિયાતો પૂરી થતી હતી. કૂતરો અને બિલાડી પાળતા હતા. આ સિવાય તેઓ વાઘ, સિંહ, ગેંડો, મગર, જેવા જંગલી પશુઓ અને મોર, બતક, મરઘાં જેવા પશુઓથી પણ પરિચિત હતા.
- હડપ્પીય સંસ્કૃતિમાં પશુપાલન.

હડપ્પીય સંસ્કૃતિમાં શિલ્પ અને વ્યવસાય (ઉદ્યોગ-ધંધા અને વ્યવસાયો).

- હડપ્પીય સંસ્કૃતિના લોકોએ વિવિધ પ્રકારના વ્યવસાયો વિકસાવ્યા હતા. જે તેમના અર્થતંત્રનો મુખ્ય આધાર હતા.
- તેઓના મુખ્ય વ્યવસાયોમાં વસ્ત્ર ઉદ્યોગ, માટીના વાસણો બનાવવાનો ઉદ્યોગ, ધાતુકામનો ઉદ્યોગ આ ઉપરાંત ધંધાઓમાં મુખ્યત્વે આભુષણો બનાવવાનો વ્યવસાય, સુથારીકામનો વ્યવસાય, ઇંટો બનાવવી, સૂતર કાંતણ, મુદ્રાઓ, મૂર્તિઓ, મણીકાઓ, ધાતુઓ તથા પથ્થરનાં ઓજારો બનાવવા વગેરે મુખ્ય વ્યવસાયો હતા.
- કુંભારનો વ્યવસાય;

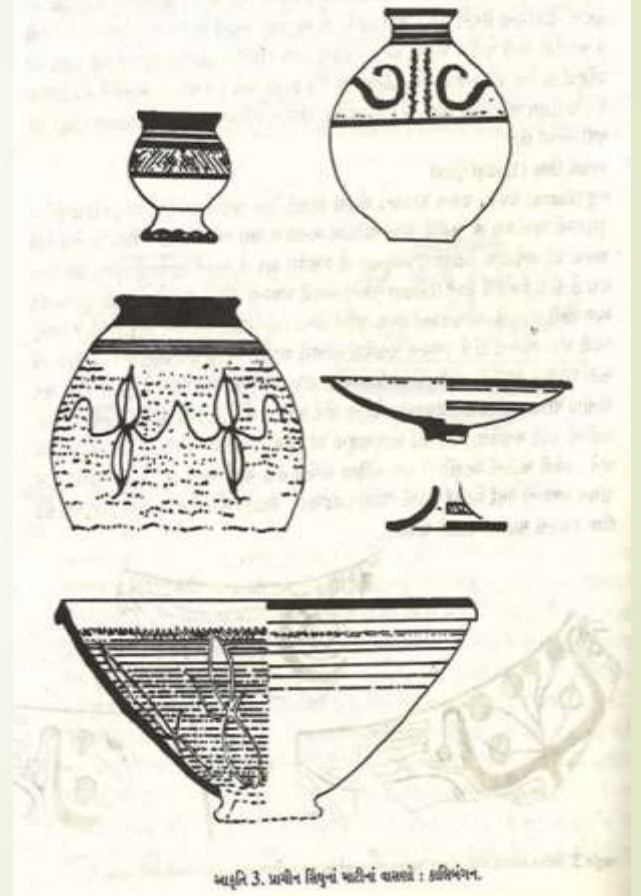
કુંભારનો વ્યવસાય.

વાસણો

હડપ્પાકાલીન રમકડાં

સુથારી કામનો વ્યવસાય

વસ્ત્ર ઉદ્યોગનો વ્યવસાય

અન્ય વ્યવસાયો અને ઉદ્યોગ-ધંધાઓ.

वेपार वाणिज्य

તોલમાપના સાધનો

હડપ્પીય સંસ્કૃતિ

હડપ્પન સંસ્કૃતિ

સૌથી જૂની છે કોપર યુગ sanskrit પૈકી એક તેનો સમય લિબીના કાર્બન 14 ની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ મુજબ છે . તે 2700 થી 1500 બીસી સુધી ગણવામાં આવે છે. સી 1920 ની આસપાસ લાહોર - મુલ્તાન રેલ્વે માર્ગના કામે દરમિયાન , પ્રાચીન ઇંટના અવશેષો મળી આવ્યા હતા. આના કારણે પુરાતત્વીય વિભાગએ સુર જોન માં શોધનાને તત્વ હેઠળ ખોદકામ શરૂ કર્યું અને પ્રાચીન સંસ્કૃતિ શોધ્યું. આ સંસ્કૃતિનો પ્રથમ નિવાસ હડપ્પામાં મળી આવ્યો હતો કારણ કે નવી શોધેલી સંસ્કૃતિને હડપ્પન સંસ્કૃતિ કહેવામાં આવે છે. આ સંસ્કૃતિમાં મુખ્યત્વે સમાવેશ થાય છે કારણ કે સિંધુ નદીમાં કેન્દ્રિત છે, તેને 'સિંધુ સંસ્કૃતિ' પણ કહેવામાં આવે છે.

ખોદકામમાં, હરપ્પા અને મોહેજોડોડોના શહેરોમાં સમાન પ્રકારના ચલણ મળી આવ્યા હતા. સમાન સંસ્કૃતિ વેસ્ટ ભારત kaliibangana , ધોળાવીરા , surakotada , લોથલ , dayamabada મોટી સ્થળ મળી છે.

ઘરો

હડપ્પન સંસ્કૃતિમાં દરેક વિભાગમાં 20 થી 30 મકાનો હતાં. તે ઈંટ અને તેજસ્વી હતો. દરેક ઘરમાં બાથરૂમ છે કેટલાક જાણીતા કુવાઓ ઘરોમાં મળી આવ્યા છે. ઘરની મધ્યમાં, આજે તે મહેલો અને અન્ય ભારતીયના પરંપરાગત ગૃહોમાં છે. મકાનો એક અથવા બે માળ હતા. ભાગ્યે જ વધુ માળ હતા.

દિવાલો

રાજા હડપ્પનનાં શહેરો સંરક્ષણાત્મક છે. કિલ્લો વિશાળ છે અને તેનું બાંધકામ કોર્ક ઇંટોથી બનેલું છે. કિલ્લો એક ગઢ હતો. એવું લાગે છે કે હડપ્પન રાજ્ય દ્વારા આપવામાં આવેલું ધ્યાન શહેરની સુરક્ષા કરે છે.

રસ્તા

શહેરની મુખ્ય શેરીઓ તરફ દોરી રહેલા રસ્તાઓ મુખ્ય રસ્તાઓ સાથે જોડાયેલી છે. રસ્તાઓ એકબીજામાં પ્રવેશવા માટે પૂરતી પહોળા છે. એવું લાગે છે કે રસ્તાઓ પર શેરી લાઇટ મળી આવે છે.

સુએજ ટ્રીટમેન્ટ સિસ્ટમ

હડપ્પન સંસ્કૃતિમાં , ગામમાંથી ગંદાપાણી અને વરસાદી પાણીલઈને એક મીટર ઊંડા ભૂગર્ભ ડ્રેનેજ સિસ્ટમ હતી. આ ગટર પથ્થરો અને પિંગલેટ ઇંટોથી બનાવવામાં આવ્યો હતો. હડપ્પન સંસ્કૃતિમાં જોવા મળે છે, કોઈપણ સમકાલીન સંસ્કૃતિમાં મળતી કોઈ સીપેજ સિસ્ટમ જોઈ શકાતી નથી

મનોરંજન સાધનો

રમૂજ લોકો મનોરંજનના બગાડનો ઉપયોગ કરે છે. નૃત્ય , ગાયન , શિકાર અને પશુ બંટિંગ દ્વારા મનોરંજન કરવામાં આવ્યું હતું. નાના બાળકો માટે દિવ્યતા સુગંધ રમકડાં તરીકે બનાવવામાં આવી હતી. બળદ , બળદ કાંટે , આકાશના પક્ષીઓ, મોર, વગેરે. જે આગળ વધી શકે છે.

આહાર

ત્યાં લોકોનો મુખ્ય ખોરાક ઘઉં હતો. વધુમાં, જવ, ગોળ, મરી, વગેરે જેવા ગૌણ અનાજ પણ ઉગાડવામાં આવશે. તેઓ ખોરાક ખાય તેમ જ તેઓ ખાવું જતા. તેઓએ આ વિસ્તારના લોકોને દૂધ પુરવઠો પૂરો પાડવો જોઈએ. માંસનો પણ ઉપયોગ થતો હતો.

રમકડાં

બાળકોના નાટકમાં હાથીઓ, વિવિધ પ્રાણીઓ અને માટીના ગાડા મળી આવ્યા. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આવી ટૂંનો યોગ્ય જગ્યાએ હોવી જોઈએ.

અહીં એક કુંભારના ચકથી બનેલી સુંદર માટીકામ મળી. તેઓ નખ સાથે શણગારવામાં આવ્યા હતા. તાંબા, કાંસ્ય અને ચાંદીના વાસણો પણ મળી આવ્યા હતા, પરંતુ જથ્થો ઓછો હતો.